

TƯ TƯỞNG HỒ CHÍ MINH VỀ DÂN CHỦ TRONG HỌC TẬP

TS. VÕ VĂN LỘC
Trường Đại học Sài Gòn

Trong một chế độ dân chủ, ngành giáo dục dân chủ, lẽ tất nhiên, việc dạy và học cũng được vận động trong một môi trường dân chủ, phục vụ cho thể chế dân chủ và thông qua đối tượng đào tạo mà làm phát triển lí tưởng dân chủ trong xã hội. Hồ Chí Minh là người đã dày công xây đắp cho nền dân chủ nước nhà, vậy, trong lĩnh vực dạy và học, Người đã thể hiện tư tưởng dân chủ của mình như thế nào?

1. Nội dung cơ bản của tư tưởng Hồ Chí Minh về dân chủ trong học tập: "Học tập chính là để có đủ năng lực làm chủ, có đủ năng lực tổ chức cuộc sống mới".

Dân chủ trong học tập, theo Hồ Chí Minh, trước hết là tạo ra ở người học một cái nhìn bao quát về ý thức tự chủ học tập, điều mà ngày nay gọi là quyền học tập, gắn liền với quyền sống cũng như những quyền căn bản khác của con người.

Trong bài báo "Học tập không mỏi, cải tiến không ngừng" (10, 103), với lời lẽ sảng khoái, tự hào, Chủ tịch Hồ Chí Minh nhắc: "Chúng ta là những người lao động làm chủ nước nhà". Chính vì là người lao động làm chủ nước nhà, nên: "Muốn làm chủ được tốt, phải có năng lực làm chủ". Từ những ý dẫn nhập như vậy, Bác đề cập đến vấn đề trọng tâm: "Chúng ta học tập chính là để có đủ năng lực làm chủ, có đủ năng lực tổ chức cuộc sống mới, trước hết là tổ chức nền sản xuất mới..."

Với yêu cầu học tập như vậy, Bác mong muốn người học cần có thái độ phù hợp: "Bởi vậy, ý thức làm chủ không phải chỉ tỏ rõ ở tinh thần hăng hái lao động mà còn phải tỏ rõ ở tinh thần say mê học tập để không ngừng nâng cao năng lực làm chủ của mình" (10, 103).

Con người học tập, để làm chủ bản thân, làm chủ thiên nhiên, làm chủ đất nước: "Chúng ta làm chủ cuộc sống mới do chúng ta xây dựng lên.

Chúng ta làm chủ tương lai của mình và của con cháu mình". (10, 11)

Đã làm chủ thì càng phải học để có đủ năng lực làm chủ" và "có đủ năng lực tổ chức cuộc sống mới. Học để làm chủ chẳng những là quyền mà còn là nghĩa vụ của công dân đối với tổ quốc.

2. Bản chất của tư tưởng Hồ Chí Minh về dân chủ trong học tập là: "Điều gì chưa thông suốt, thì hỏi, bàn cho thông suốt".

Trong bài nói chuyện tại buổi lễ khai mạc Trường Đại học Nhân dân Việt Nam ngày 19 tháng 1 năm 1955, Bác Hồ nêu một luận điểm khái quát và hết sức quan trọng: "Trong trường, cần có dân chủ", sau đó, Bác giải thích làm sáng tỏ nội dung luận điểm về dân chủ trong nhà trường: "Đối với mọi vấn đề, thầy trò cùng nhau thảo luận, ai có ý kiến gì đều thật thà phát biểu. Điều gì chưa thông suốt, thì hỏi, bàn cho thông suốt" (7, 456).

Cả hai yếu tố người dạy và người học đều xoay quanh cái trục dân chủ. Người dạy hướng dẫn thảo luận, giải đáp. Người học thảo luận, phát biểu, không còn bị nhồi sọ, tiếp thu những gì mà mình không biết, không hiểu, hoặc vì nhiều lí do mà không dám thật thà phát biểu. Người học được giải phóng khỏi cái tâm thế gò bó, bị động hoặc cái mặc cảm yếu kém, dốt nát của mình.

Nói chuyện tại lớp nghiên cứu chính trị khóa I, Trường Đại học nhân dân Việt Nam ngày 21/7/1956, Bác lại nhắc: "Đối với mọi vấn đề, mọi người tự do bày tỏ ý kiến của mình, góp phần tìm ra chân lý. Đó là một quyền lợi và cũng là một nghĩa vụ của mọi người" (8, 216).

"Tự do bày tỏ ý kiến của mình", theo Bác, là một nghĩa vụ của người học. Điều này cho thấy, Bác yêu cầu rất cao ở người học. Chỉ có cách đó mới giúp người học được "thông suốt" mọi vấn đề. Một khi đã thông suốt vấn đề, người học mới

làm chủ được tri thức, làm chủ được chân lí, là tiền đề của hành động. Bác nói: "Khi mọi người đã phát biểu ý kiến, đã tìm thấy chân lí, lúc đó quyền tự do tư tưởng hóa ra quyền tự do phục tùng chân lí" (8, 216).

Ở chỗ khác, Bác còn căn dặn người học phải hết sức khiêm tốn cầu thị: "Cái gì biết thì nói biết, không biết thì nói không biết. Kiêu ngạo, tự phụ, tự mãn là kẻ thù số một của học tập". (8, 499). Và để đạt đến mục tiêu đích thực của sự học, Bác nói: "Làm sao cho được 50 người hiểu rõ còn hơn là được 500 người chỉ hiểu lờ mờ" (4, 64).

Vai trò làm chủ và ý thức làm chủ đối với người học đã được Bác quan tâm nhắc nhở và đặt ở vị trí thích đáng. Trong điều kiện hòa bình, độc lập, mọi người có quyền làm chủ vận mệnh đất nước mình thì có hàng loạt vấn đề đặt ra về giáo dục, về sự học. Một trong những vấn đề đó là phương pháp học tập, ngày nay gọi là đổi mới phương pháp học tập nhằm giúp người học thật sự làm chủ tri thức. Về điều này, Bác đã lưu ý: "Muốn học tập có kết quả tốt thì phải có thái độ đúng và phương pháp đúng" (12, 94)

Trong một chế độ mà công nhân làm chủ xí nghiệp, "nông dân làm chủ nông thôn" (8, 328), thì người trí thức phải làm chủ sự học, làm chủ kiến thức, nói chung là làm chủ lao động trí óc của mình, một loại lao động đặc trưng của loài người. Vậy nên trong sự học, phải "tuyệt đối tránh cách nhồi sọ" (7, 393). Muốn tránh nhồi sọ, phải làm theo lời Bác là "Thầy trò cùng nhau thảo luận". Cùng thảo luận với học trò của mình, người thầy dạy đã đi từ quan hệ giao tiếp thân mật, đến phương pháp làm việc, phương pháp dạy học tương tác, chủ động, giúp người học phát hiện chân lí. Người thầy dạy như thế không chỉ vững về kiến thức mà còn phải đủ bản lĩnh và kinh nghiệm trong tổ chức hoạt động, điều khiển để dẫn dắt người học tìm ra tri thức. Trong khi thảo luận, "Ai có ý kiến gì đều thật thà phát biểu". Bác không chỉ chú ý đến sự bình đẳng trong quyền lợi học tập mà còn chú ý đến những trường hợp chênh nhau về kiến thức của người học. Với những người học có kiến thức vững, hoặc thuộc loại học giỏi, khá thì việc thảo luận ít gặp trở

ngại, còn đối với người học trung bình hoặc, yếu kém thì việc thảo luận không tránh khỏi sự hạn chế do trình độ hoặc do mặc cảm. Câu: "Ai có ý kiến gì đều thật thà phát biểu" còn có giá trị của một lời khuyên, lời động viên người học nhằm phá tan mọi mặc cảm để vươn lên, chủ động tìm kiếm và làm chủ tri thức.

Trên cơ sở "Thầy trò cùng nhau thảo luận, ai có ý kiến gì đều thật thà phát biểu" mà đi đến cái đích của sự học. Cái đích đó là: "Điều gì chưa thông suốt thì hỏi, bàn cho thông suốt".

"Hỏi, bàn cho thông suốt" là thái độ tự trọng - khoa học của người học, của người khiêm tốn và có chí cầu tiến. Để tin và làm bất cứ điều gì thì cũng phải trên cái nền của sự thông suốt, của sự sáng tỏ. Sự thông suốt, như thế trở thành một điều kiện cần đối với người học. Trong bài viết "Con đường dẫn tôi đến chủ nghĩa Lênin", Bác đã nói: "Luận cương của Lênin làm cho tôi rất cảm động, phấn khởi, sáng tỏ, tin tưởng biết bao!" (10, 126). Phải trên cơ sở của sự sáng tỏ mới đi đến sự tin tưởng. Đó là nhân sinh quan cách mạng.

Song song với yêu cầu "hỏi, bàn cho thông suốt", Bác Hồ còn yêu cầu cao thái độ độc lập suy nghĩ và tự do tư tưởng ở người học: "Phải nêu cao tác phong độc lập suy nghĩ và tự do tư tưởng. Đọc tài liệu thì phải đào sâu hiểu kỹ, không tin một cách mù quáng từng câu một trong sách, có vấn đề chưa thông suốt thì mạnh dạn đề ra và thảo luận cho vỡ lẽ. Đối với bất cứ vấn đề gì đều phải đặt câu hỏi "vì sao?", đều phải suy nghĩ kĩ càng xem nó có hợp với thực tế không, có thật là đúng lí không, tuyệt đối không nên nhăm mắt tuân theo sách vở một cách xuôi chiểu. Phải suy nghĩ chín chắn" (8, 500).

Tư tưởng: "Điều gì chưa thông suốt, thì hỏi, bàn cho thông suốt" có giá trị tiêu biểu cho bản chất của tư tưởng Hồ Chí Minh về dân chủ trong học tập, cũng có thể xem đó là tuyên ngôn Hồ Chí Minh về dân chủ trong học tập.

3. Dân chủ trong học tập theo tư tưởng Hồ Chí Minh là ý thức và thái độ thường trực: "Hướng tới phía trước, tiến lên không ngừng. Gian lao chẳng quản, khó khăn không sờn".

Quá trình làm chủ trong học tập đòi hỏi sự phấn đấu cả hai phía người dạy và người học. Về phía người dạy, ngay từ năm 1947, tại chiến khu Việt Bắc, Bác đã căn dặn điều này: "... Cốt nhất là phải dạy cho học trò biết yêu nước, thương nòi. Phải dạy cho họ cái ý chí tự lập, tự cường, quyết không chịu thua kém ai, quyết không chịu làm nô lệ" (5, 102). Đây là một trong những mục tiêu quan trọng, thiết yếu mà bất cứ người dạy học nào cũng phải quan tâm để giáo dục cho học sinh của mình. Đạt được những điều đó là đạt được cái đạo làm thầy, đạt được cái "cốt nhất" của nghề dạy học. Cũng có thể gọi đó là tư tưởng "Tiến công phòng thủ nhanh như chớp" hoặc tư tưởng "Thân thể tại ngực trung, tinh thần tại ngực ngoại, dục thành đại sự nghiệp, tinh thần cánh yểu đại". Về phía người học, với sự trải nghiệm của mình, Bác Hồ luôn luôn dành cho những người đi sau bài học của người đi trước. Ngay trong những ngày tháng bị chính quyền địa phương của Tưởng Giới Thạch bắt giam trái phép khi Người đi công tác sang Trung Quốc, Người đã hạ bút những dòng sau đây: "Mới, không ngừng tiến thủ, cần có bản lĩnh độc lập. Tự mình làm lấy, tự giác, tự động, tự chủ. Lao động, sáng tạo, quyết đoán. Mỗi ngày một mới..." (3, 430)

Có thể xem đó là lời lẽ tâm huyết, nhiệt thành của một người yêu đời, sống có lí tưởng, luôn khát khao chiến đấu và chiến thắng vì lí tưởng cao đẹp của cuộc sống.

Nói chuyện với sinh viên đại học chào mừng tổng thống Xu-cá-c-nô ngày 26 tháng 6 năm 1959, Bác căn dặn thanh niên sinh viên học sinh hãy "Vượt mọi khó khăn để chiến thắng, để hưởng thụ tất cả những khoa học, những hiểu biết của thời đại thế kỉ XX" (9, 471).

Những lời dạy trên đây cho chúng ta một cái nhìn chung nhất về dân chủ trong học tập: Người học cần có cái tâm trong sáng, nhiệt thành và cái chí kiên định, theo cách gọi của người xưa là có "hùng tâm dũng chí" trong sự học.

Đời sống "mỗi ngày một mới", vì vậy, cả người dạy lẫn người học cần có tinh thần lạc quan yêu đời, sống có lí tưởng cao cả, luôn "hướng tới phía

trước, tiến lên không ngừng. Gian lao chẳng quản, khó khăn không sờn" (10, 111). Vượt mọi khó khăn để chiến thắng, để làm chủ tri thức thời đại... Điều đó đòi hỏi người dạy, nhất là người học, một khí phách không kém khí phách của người anh hùng ra trận. Mà đó cũng chính là những yêu cầu về phẩm chất của "năng lực làm chủ, năng lực tổ chức cuộc sống mới" như ý Bác Hồ mong muốn.

Để làm chủ trong học tập, người học phải có động cơ nhận thức đúng đắn: Học tập chính là để có đủ năng lực làm chủ, năng lực tổ chức cuộc sống mới. Trong điều kiện khoa học kĩ thuật tiến triển nhanh chóng, đời sống xã hội loài người luôn ở trong tình trạng đổi mới, thích ứng và phát triển liên tục, con người muốn tồn tại thì không còn cách nào khác ngoài việc tự vận động, tự phát triển; trong quá trình đó, yếu tố quan trọng hàng đầu giúp con người tồn tại và phát triển là học tập, học tập dưới nhiều hình thức, nhiều phương pháp phù hợp để có đủ điều kiện và năng lực làm chủ, năng lực tổ chức cuộc sống mới.

4. Dân chủ trong học tập theo tư tưởng Hồ Chí Minh là phải đảm bảo tốt quan hệ dân chủ giữa thầy và trò: "Dân chủ nhưng thầy phải quý trò, trò phải kính thầy, chứ không phải "cá đối bằng đầu"

Có thể nói đây là một "phương pháp luận" chung nhất trong quan hệ dân chủ giữa thầy và trò. Thầy quý trò, trò kính thầy không phải chỉ riêng trong việc học tập kiến thức trên lớp mà còn mở rộng cả mọi quan hệ giao tiếp giữa thầy và trò trong nhà trường hoặc ngoài xã hội. Thầy có quý trò, thầy mới tôn trọng trò và không ngừng tìm cách giảng dạy ngày một tốt hơn. Trò có kính thầy, trò mới giữ được kỉ cương trường học và giúp cho việc học ngày một cao hơn. Thái độ "cá đối bằng đầu" trong quan hệ thầy trò là thái độ không nên có và không thể chấp nhận trong trường học.

Câu nói trên tuy dành cho cả hai phía người dạy và người học, nhưng có hàm ý dành cho người học nhiều hơn. Đây cũng là một khía cạnh

rất tinh tế trong quan hệ dân chủ giữa thầy và trò. Vượt quá giới hạn dân chủ cho phép thì quan hệ cả thầy lẫn trò đều có thể rơi vào tình trạng xấu đi. Chính vì vậy, Bác Hồ từng căn dặn người lớn: “*Làm việc phải có dân chủ bàn bạc, nhưng chú ý dân chủ phải có tổ chức kỷ luật*” (8, 365) và căn dặn học sinh: “*Phải tôn trọng kỷ luật nhà trường*” (10, 591)

Tư tưởng Hồ Chí Minh về dân chủ trong quan hệ thầy trò một mặt kế thừa truyền thống tôn sư trọng đạo của nhân dân ta, mặt khác có sự tiếp thu, chọn lọc những tư tưởng tiến bộ của thế giới; vừa đề cao vị trí của người thầy, đòi hỏi tính gương mẫu và đạo đức của họ; vừa yêu cầu người học sự kính trọng đối với thầy cô, và thái độ tích cực hỏi, bàn cho thông suốt mọi vấn đề trong học tập.

5. Biện pháp thực hiện tốt mối quan hệ dân chủ trong học tập theo tư tưởng Hồ Chí Minh là: “*Thầy và trò thật thà đoàn kết và dùng cách dân chủ (thật thà tự phê bình và phê bình) để giúp nhau tiến bộ mạnh, tiến bộ mãi*” (6, 467).

Từ việc khẳng định “*Không phê bình tức là bỏ mất một quyền dân chủ của mình*” (6, 242), Bác Hồ nhiều lần nhắc nhở thầy giáo và học sinh sử dụng tự phê bình và phê bình “*để cùng nhau tiến bộ không ngừng, đoàn kết chặt chẽ, để phụng sự Tổ quốc, phục vụ nhân dân*” (8, 216). Qua tự phê bình và phê bình mà đạt đến sự đoàn kết mới:

“*Phải đoàn kết giúp đỡ nhau trong học tập, mạnh dạn phê bình và thật thà tự phê bình, và khi phê bình, tự phê bình thì phải xuất phát từ ý muốn đoàn kết, để đạt đến đoàn kết mới trên cơ sở mới*” (8, 500).

Học tập gắn liền với tự cải tạo bản thân vì thế càng cần phải tự phê bình và phê bình: “*Muốn cải tạo thế giới và cải tạo xã hội thì trước hết phải tự cải tạo bản thân chúng ta. Do đó, cho nên trước hết là phải liên hệ lý luận với thực tế công tác và tư tưởng của mình, để tự cải tạo mình, nâng cao sự tu dưỡng của mình về lập trường, quan điểm và phương pháp của chủ nghĩa Mác-Lênin*” (8, 498).

Nhận thức đúng về mục đích, tác dụng của tự phê bình và phê bình, chúng ta còn phải biết thực hiện các nguyên tắc và phương pháp tự phê bình và phê bình thì mới có thể đảm bảo tốt mối quan hệ dân chủ trong dạy và học.

Tư tưởng Hồ Chí Minh về dân chủ trong học tập giúp người học liên hệ bản thân, đổi chiếu với động cơ học tập của mình, lựa chọn và sử dụng phương pháp học tập cụ thể có lợi nhất cho bản thân. Và trên hết là thường xuyên trau dồi cái tâm, cái chí đối với sự học. Cái tâm cho sáng, cái chí cho bền, một lòng một dạ vì dân vì nước thì nhất định sẽ đạt được cái đích của sự học.

Có thể khái quát tư tưởng Hồ Chí Minh về dân chủ trong học tập như sau:

Học tập để làm gì ?	Học tập như thế nào ?	Phương châm học	Quan hệ thầy và trò	Biện pháp thực hiện
<ul style="list-style-type: none"> - Đèo có đủ năng lực làm chủ. - Đèo có đủ năng lực tổ chức cuộc sống mới. 	<ul style="list-style-type: none"> Điều gì chưa thông suốt, thi hỏi, bàn cho thông suốt. 	<ul style="list-style-type: none"> - Hướng tới phía trước, tiến lên không ngừng. - Gian lao chẳng quản, khó khăn không sờn 	<ul style="list-style-type: none"> Dân chủ nhưng thầy phải quý trò, trò phải kính thầy, chứ không phải “cá đói bằng đầu”. 	Tự phê bình và phê bình

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. *Hồ Chí Minh toàn tập*, tập 1, 2, 3, 4, 5, 6 (1995), 7, 8, 9, 10, 11, 12 (1996), NXB Chính trị Quốc gia

SUMMARY

In his revolutionary life, Ho Chi Minh has made significant effort to build the democracy in the country in general and in the education in particular. Through study of his work the author briefs some basic contents of Ho Chi Minh's thoughts on democracy in learning.